

Η μαγεία του κεχριμπαριού
φυλαχτά και κοσμήματα
από τη Μεγάλη Ελλάδα και τη Μακεδονία

Magic of Amber
amulets and jewellery
from Magna Grecia and Macedonia

22 Ιουλίου 2009 - 15 Φεβρουαρίου 2010

July 22nd 2009 - February 15th 2010

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ARCHAEOLOGICAL MUSEUM OF THESSALONIKI

Η μαγεία του κεχριμπαριού
φυλαχτά και κοσμήματα
από τη Μεγάλη Ελλάδα και τη Μακεδονία

Magic of Amber
amulets and jewellery
from Magna Grecia and Macedonia

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
22 Ιουλίου 2009 – 15 Φεβρουαρίου 2010

ARCHAEOLOGICAL MUSEUM OF THESSALONIKI
July 22nd 2009 – February 15th 2010

Συντελεστές της έκθεσης στο ΑΜΘ

ΟΡΓΑΝΩΣΗ-ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ

Πολυξένη Αδάμ-Βελένη
Δρ Αρχαιολόγος/Θεατρολόγος
Διευθύντρια Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Ευαγγελία Στεφανή
Δρ Αρχαιολόγος ΑΜΘ

ΜΟΥΣΕΙΟΓΡΑΦΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ

Χριστίνα Ζαρκάδα-Πισιόλη
Δρ Αρχιτέκτων ΑΜΘ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΠΟΠΤΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ

Κατερίνα Τζαναβάρη
Δρ Αρχαιολόγος ΑΜΘ

Ευαγγελία Στεφανή
Δρ Αρχαιολόγος ΑΜΘ

Στυλιάνα Γκαθινίκη
Αρχαιολόγος ΑΜΘ

ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ

Ανδρονίκη Καπιζιώνη
Συντηρήτρια αρχαιοτήτων ΑΜΘ

Σόνια Αθανασιάδου
Συντηρήτρια αρχαιοτήτων ΑΜΘ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

Θεόδωρος Παπακάστας
Αρχαιολόγος ΑΜΘ

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

Νόρα Μέηλιου
Αρχαιολόγος ΑΜΘ

ΤΕΧΝΙΚΗ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ

Στέλιος Καραμπίκας
Εργατοτεχνίτης ΑΜΘ

Γιώργος Καραμπίκας
Εργατοτεχνίτης ΑΜΘ

Άρης Πολυζόπουλος
Εργατοτεχνίτης ΑΜΘ

ΦΩΤΙΣΜΟΙ

Τρύφωνας Αβραμίκας
Ηλεκτρολόγος ΑΜΘ

ΕΚΤΥΠΩΣΕΙΣ

Κώστας Λιόλιος - Resolution

Ministero degli Affari Esteri

Direzione Generale per la Promozione
e la Cooperazione Culturale

Francesco Maria Greco
Direttore Generale

Vincenza Lomonaco
Vice Direttore Generale

Mauro Marsili
Capo Ufficio II

Anna Elisa Zaffi
Ufficio II
Coordinamento organizzativo

Ambasciata d'Italia Atene

Gianpaolo Scarante
Ambasciatore

Istituto Italiano di Cultura di Salonicco

Maria Rosa Girace
Addetto Culturale e Direttore dell'IIC

Aristotelis Polichroniadis

Ministero per i Beni e le Attività Culturali

Giuseppe Proietti
Segretario Generale

Patrizio Fondi
Consigliere Diplomatico del Ministro

Stefano De Caro
Direttore Generale per i Beni Archeologici

Alfredo Giacomazzi
Direttore generale per i Beni Culturali e Paesaggistici
della Basilicata

Comitato Scientifico e cura della mostra
Soprintendenza per i Beni Archeologici della Basilicata

Caterina Greco
Massimo Osanna
Salvatore Bianco
Alfonsina Russo
Marcello Tagliente

Documentazione fotografica ed elaborazione immagini
Laboratorio fotografico Soprintendenza per
i Beni Archeologici della Basilicata

Nicola Figliuolo

Η έκθεση με τίτλο «Η Μαγεία του Κεχριμπαριού: φυλαχτά και κοσμήματα από τη Μεγάλη Ελλάδα και τη Μακεδονία» παρουσιάζει εκατόν ογδόντα αντικείμενα από κεχριμπάρι, αριστουργήματα τα οποία βρέθηκαν σε ανασκαφές στην περιοχή της Basilicata, σε αρχαιολογικά συμφραζόμενα που χρονολογούνται από τον 8ο έως τον 4ο αι. π.Χ. Στην έκθεση αυτή η Μακεδονία εκπροσωπείται με αντικείμενα από κεχριμπάρι, που βρέθηκαν σε νεκροταφεία στις Σπάθες Ολύμπου, στη Σίνδο, στην Αγία Παρασκευή και στη Θεσσαλονίκη και χρονολογούνται από τη μυκηναϊκή εποχή (12ος αι. π.Χ.) έως τα ρωμαϊκά χρόνια. Η ολιγόριθμη εκπροσώπηση της Μακεδονίας στην έκθεση απηχεί την περιορισμένη παρουσία του κεχριμπαριού στα νεκροταφεία και τους οικισμούς της περιοχής, αφού στην Ελλάδα το κεχριμπάρι, όχι μόνο στην αρχαιότητα αλλά και σήμερα, αποτελεί υλικό δυσεύρετο και πολύτιμο. Δίνεται λοιπόν η ευκαιρία για το ελληνικό κοινό να θαυμάσει αντικείμενα τέχνης μιας κατηγορίας που σπάνια εκπροσωπείται στα ελληνικά μουσεία.

Πρόκειται για μια ιδιαίτερα σημαντική έκθεση όχι μόνο λόγω της εξαιρετικής ποιότητας των αντικειμένων που περιλαμβάνει αλλά και λόγω της συνεργασίας ανάμεσα στην Ιταλία και στην Ελλάδα, η οποία αποτελεί ένα γεγονός ύψιστης σημασίας και για τις δύο χώρες. Οι πολιτισμικοί δεσμοί των δύο χωρών είναι πανάρχαιοι με κοινές πολιτισμικές αναφορές και ρίζες, ιδιαίτερα στον τομέα της αρχαιολογίας. Μέσω της παρουσίας θεμάτων, όπως οι ελληνικοί μύθοι του κεχριμπαριού, η έκθεση αναδεικνύει την κατασκευή των κεχριμπαρένιων κοσμημάτων της νότιας Ιταλίας από Έλληνες καλλιτέχνες και αποτυπώνει τη σημασία των εμπορικών σχέσεων και ανταλλαγών που αναπτύχθηκαν στη Μεσόγειο από τις πρώιμες περιόδους.

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι η έκθεση «Η Μαγεία του Κεχριμπαριού: φυλαχτά και κοσμήματα από τη Μεγάλη Ελλάδα και τη Μακεδονία», που τελεί υπό την αιγίδα του Υπουργείου Πολιτισμού, δίνει την ευκαιρία να «συναντηθούν» δύο περιοχές, όπως η Μεγάλη Ελλάδα και η Μακεδονία, όπου ο ελληνικός πολιτισμός άνθισε και έδωσε μερικά από τα πιο θαυμαστά δείγματά του.

Θοδωρής Δραβίλλας
Γενικός Γραμματέας
Υπουργείου Πολιτισμού

The exhibition entitled “Magic of Amber: amulets and jewellery from Magna Grecia and Macedonia” presents 180 amber artefacts, masterpieces found in excavations at the region of Basilicata, dating from the 8th to the 4th centuries BCE. Macedonia is present in this exhibition with artefacts found at cemeteries on mount Olympus (Spathes), Sindos, Agia Paraskevi and Thessaloniki, dating from the Mycenaean era (12 c. BCE) to the Roman times. Macedonia’s limited participation mirrors the rare presence of amber at the region’s cemeteries and settlements, since amber was and still remains, an exceptional and precious material in the whole of Greece. Thus the Greek public is able to admire works of art that can rarely be found in Greek museums.

This exhibition is especially important, not merely because of the exceptional quality of the artefacts displayed, but also due to the collaboration between Italy and Greece, which is a milestone for both countries. The two nations’ bonds are ancient, with common cultural roots especially in the realm of archaeology. Through segments such as the Greek mythology of amber, this exhibition is able to highlight the manufacture of amber jewellery in south Italy by Greek artists and to trace the importance of trade and exchange that developed in the Mediterranean at the time.

Finally, it is worth mentioning that the exhibition “Magic of Amber: amulets and jewellery from Magna Grecia and Macedonia” being under the auspices of the Ministry of Culture, offers the opportunity to ‘connect’ two regions, Magna Grecia and Macedonia, where Greek culture flourished and created some of its most remarkable achievements.

Thodoris Dravillas
Secretary General
Hellenic Ministry of Culture

Αντικείμενο της περιοδικής αυτής έκθεσης του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης είναι ένα σπάνιο, δυσέυρετο στις ανασκαφές, και γι' αυτό εξαιρετικά πολύτιμο, υλικό που ακόμη μας σαγνώνει με την ομορφιά και τη λάμψη του: το κεχριμπάρι, το ήλεκτρον της αρχαιότητας. Η κρυστάλλινη διαφάνειά του, τα χρώματά του, η υφή και οι ιδιότητές του συνέβαλλαν στη δημιουργία ισχυρής μυθολογίας γύρω από την προέλευση και τη δημιουργία του και του προσέδωσαν μαγικές δυνάμεις, ικανές να αποτρέψουν την ανθρώπινη κακοτυχία και να απομακρύνουν ή να μεταθέσουν την αναπόφευκτη πορεία του ανθρώπου προς τη φθορά και τον θάνατο.

Η ιδέα της μεταφοράς της περιοδεύουσας ιταλικής έκθεσης στο Α.Μ.Θ. οφείλεται στη Διευθύντρια του Ιταλικού Μορφωτικού Ινστιτούτου Θεσσαλονίκης Maria Rosa Girace Peralizi, η οποία μέσω του ιταλικού Υπουργείου Εξωτερικών ανέλαβε τις επαφές με τα αρχαιολογικά μουσεία της περιοχής της Basilicata της Νότιας Ιταλίας, καθώς και την οικονομική υποστήριξή της, κατά το μεγαλύτερο μέρος.

Η Διευθύντρια Caterina Greco και οι συνεργάτες της Marcello Tagliente, Alfonsina Russo, Salvatore Bianco και Massimo Osanna είναι οι επιστημονικοί υπεύθυνοι της έκθεσης και συγγραφείς του οδηγού της. Στην έκθεση προστέθηκαν ευάριθμα ευρήματα από κεχριμπάρι από ανασκαφές στη Μακεδονία, μια και το υλικό αυτό είναι εξαιρετικά σπάνιο στον βορειοελληνικό χώρο, όπως τουλάχιστον δείχνει η μέχρι τώρα έρευνα. Για την ελληνική συμμετοχή συνέβαλλαν με προσφορά ανασκαφικού υλικού οι αρχαιολόγοι της ΚΖ' ΕΠΚΑ Πιερίας και της ΙΣΤ' ΕΠΚΑ Θεσσαλονίκης Έφη Πουλιάνη-Παντερμαλή και Κώστας Σισμανίδης αντίστοιχα.

Σε όλους τους συνεργάτες μου, οι οποίοι δούλεψαν με ζήλο και ενθουσιασμό, προκειμένου να απολαύσουμε σε μια έκθεση τόσο μοναδικά σύνολα της αρχαιότητας και συνέβαλλαν ασμένως για την πραγματοποίησή της, εκφράζονται οι πιο θερμές ευχαριστίες. Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλονται, επίσης, και στην πολιτική και διοικητική ηγεσία του ελληνικού Υπουργείου Πολιτισμού, στη Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς και προπαντός στη Μαρία Ανδρεαδάκη-Βιλάζακη, Αναπληρώτρια Γενική Διευθύντρια, και στη Σουζάνα Χούλια-Καπελιών Αναπληρώτρια Προϊσταμένη της Διεύθυνσης Μουσείων, για την αποδοχή και προώθηση της πρότασής μας και για την εν γένει υποστήριξή τους.

Η έκθεση αυτή αποτελεί καρπό συνεργασίας δύο χωρών, της Ελλάδας και της Ιταλίας, που κατά την αρχαιότητα συνδέθηκαν με άρρηκτους δεσμούς και πολλές φορές και σε διάφορους τομείς ακολούθησαν κοινή πορεία, δημιουργώντας στέρεο πολιτισμικό υπόβαθρο, στο οποίο βασίστηκε κατά μεγάλο μέρος ο σύγχρονος ευρωπαϊκός πολιτισμός.

Πολυξένη Αδάμ-Βελένη
Διευθύντρια του Αρχαιολογικού
Μουσείου Θεσσαλονίκης

The focal point of this temporary exhibition of the Archaeological Museum of Thessaloniki is a rare, difficult to detect when excavating, and thus extremely valuable material that still fascinates with its beauty and glow: amber, the ancient *electron*. Its crystal transparency, its colours, its feel and its attributes created vivid myths regarding its origin and creation, and added magical powers to it, making it able to evade misfortune and repel or postpone people's inevitable path towards disintegration and death.

The conception of hosting this Italian temporary exhibition at the Archaeological Museum of Thessaloniki belongs to the director of the Italian Cultural Institute of Thessaloniki, Maria Rosa Girace Peralizi, who contacted, via the Italian Ministry of Foreign Affairs, the archaeological museums of Basilicata, in southern Italy, and also supported the exhibition financially, for the most part.

The director Caterina Greco and her associates Marcello Tagliente, Alfonsina Russo Salvatore Bianco and Massimo Osanna are the authors of this guide book.

A limited number of artefacts from Macedonia were added to the exhibition, since amber is very rare in northern Greece, as research has shown so far. The archaeologist Efi Poulaki-Pantermali of the 27th Ephorate of Antiquities at Pieria and the archaeologist Kostas Sismanidis of the 16th Ephorate of Antiquities at Thessaloniki, contributed to the Greek participation with artefacts from their respective regions.

I express my gratitude to all my collaborators, who worked with zeal and enthusiasm for this unique opportunity and helped create this exhibition with exclusive assemblages of ancient masterpieces.

Additionally, we owe special thanks to the Greek Ministry of Culture, the General Directorate of Antiquities and Cultural Heritage and especially to Maria Andreadaki-Vlazaki, Deputy General Manager and Suzana Choulia-Kapeloni, Deputy Director of Museums, for embracing and promoting our exhibition and their total support at all levels.

This exhibition is the result of collaboration between the two countries, Greece and Italy, which were connected in antiquity with unbreakable bonds and followed similar historical paths, creating a common cultural ground, on which, modern European culture was founded.

Polyxeni Adam-Veleni
Director of the Archaeological
Museum of Thessaloniki

Ἡ έκθεση «Ἡ Μαγεία του κεχριμπαριού: φυλαχτά και κοσμήματα από την Μεγάλη Ελλάδα (Basilicata) και την Μακεδονία» αποτελεί μια εξαιρετική ευκαιρία για την ανανέωση των πολιτιστικών σχέσεων που συνδέει στην αρχαιότητα τη Μεγάλη Ελλάδα και την Basilicata με την Μακεδονία, ειδικά κατά την περίοδο βασιλείας του Μεγάλου Αλεξάνδρου και των διαδόχων του. Σε ένα από τα αρχαιολογικά μουσεία της Basilicata, στο Policoro (Ηράκλεια), σώζεται, μεταξύ άλλων, μίτρα αγαλματίδιου μικρών διαστάσεων που αναπαριστά με μοναδικό τρόπο τη μορφή του μακεδόνα βασιλιά. Η έκθεση της Θεσσαλονίκης ήταν σφοδρή επιθυμία του Ιταλικού Μορφωτικού Ινστιτούτου Θεσσαλονίκης και υλοποιήθηκε χάρη στην εξαιρετική συνεργασία και διαθεσιμότητα του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης. Πρόκειται για ένα από τους σημαντικότερους σταθμούς στο σχέδιο προώθησης της ιταλικής κουλτούρας προς την Ευρώπη και τη ηπειρώτικη της Μεσογείου, με αφετηρία την παρουσίαση του κεχριμπαριού από την Basilicata, που εφαρμόζεται από τα Υπουργεία Εξωτερικών και Πολιτισμού της ιταλικής Δημοκρατίας.

Μύθοι, μυστήρια και θρύλλοι συνοδεύουν πάνω από δύο χιλιάδες χρόνια την ιστορία του κεχριμπαριού. Από αυτή τη πέτρα φτιάχτηκαν πολύτιμα κοσμήματα και φυλαχτά, στα οποία απέδιδαν μαγικές και θεραπευτικές ιδιότητες. Ήδη στη δεύτερη χιλιετία π.Χ., το κεχριμπαρί από τις ακτές της Βαλτικής θάλασσας (κύριο τόπο εξόρυξης του) έφτανε στη νότια Ιταλία, ακολουθώντας μια μεγάλη διαδρομή στο εσωτερικό της Ευρώπης. Εδώ ακριβώς, στη Basilicata, σώζεται μια από τις σπουδαιότερες συλλογές κοσμημάτων από κεχριμπαρί που βρέθηκαν στους κύριους αρχαιολογικούς χώρους της περιοχής, κυρίως σε ανασκαφές του 7ου - 4ου αι. π.Χ. Ειδικότερα, οι γυναίκες των ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων ενταφιάζονταν με πολυτελή διακοσμητικά σύνολα που χαρακτηρίζονται από κεχριμπαρένια περιδέραια και ζώνες, σε συνδυασμό με κοσμήματα από χρυσό, άργυρο, χαλκό, σίδηρο και υαλόμαζα. Σε μερικές περιπτώσεις, μέσα στα ίδια ταφικά σύνολα, βρέθηκαν μικρά γλυπτά από κεχριμπαρί ιδιαίτερα υψηλής τεχνολογίας που δημιούργησαν Έλληνες και Ετρούσκοι χαρακτές. Ένα από τα προσφιλέστερα μοτίβα είναι αναμφίβολα εκείνο των φτερωτών θεοτήτων, που μπορούσαν, σύμφωνα με τη φαντασία των ανθρώπων της αρχαίας Ιταλίας, να οδηγήσουν τους θνητούς στον άλλο κόσμο, προς την υπερκόσμια σωτηρία. Αυτά τα κοσμήματα, που παρουσιάζονται για πρώτη φορά στη Θεσσαλονίκη, θα συνοδέψουν τον επισκέπτη σε ένα μαγευτικό «ταξίδι στο χρόνο» όπου θα ανακαλύψει ξανά τις κουλτούρες και τους μύθους της Μεγάλης Ελλάδας.

Caterina Greco

Εφορος Αρχαιοτήτων της Basilicata

The exhibition "Magic of Amber: amulets and jewellery from Magna Grecia and Macedonia" presents an excellent opportunity for the renewal of cultural relations that connected Magna Grecia and Basilicata with Macedonia in antiquity, especially during the reign of Alexander the Great and his successors. One of Basilicata's archaeological museums, at Policoro, hosts the mould of a small statue depicting the Macedonian king. The Italian Cultural Institute of Thessaloniki strongly supported this exhibition, which is hosted, via excellent co-operation, by the Archaeological Museum of Thessaloniki. It is one of the major steps towards the promotion of Italian culture in Europe and the Mediterranean basin organised by the Italian Ministry of Foreign Affairs and the Italian Ministry of Culture, starting with the presentation of Basilicata's amber.

Myths, mysteries and legends accompany amber throughout its two thousand year long history. Precious jewellery and amulets were made of this gem, filled with magical and therapeutic uses. Amber reached south Italy from the coasts of the Baltic Sea (the region of its major extraction) already since the second millennium BCE, by a long and distant road through the heart of Europe. Here in Basilicata, one of the largest collections of amber jewellery has been excavated at sites dating mostly to the 7th - 4th centuries BCE. More specifically, women of the higher social strata were buried with precious amber jewellery, mostly necklaces and belts, also decorated with gold, silver, bronze, iron and glass. Small amber figurines of exceptional art by Greek and Etruscan artists are also commonly found among these burials. Most common is the theme of winged deities, that to the imagination of the peoples of ancient Italy, guided mortals to the hereafter, towards salvation beyond this world. These artefacts, presented for the first time in Thessaloniki, will guide the visitor to a magical "journey through time" to re-discover the culture and myths of Magna Grecia.

Caterina Greco

Ephor of Antiquities of Basilicata

Με ιδιαίτερη χαρά και ικανοποίηση παρουσιάζω σήμερα αυτή την εξαιρετική έκθεση κοσμημάτων και φυλαχτών από κεχριμπάρι της Βαλτικής θάλασσας. Πρόκειται για πολύτιμα ευρήματα από ανασκαφές στη Basilicata, που χρονολογούνται μεταξύ του 7^{ου} και του 4^{ου} αι. π.Χ., και εκτίθενται σήμερα χάρη στη συνεργασία μεταξύ της Εφορείας Αρχαιοτήτων της Basilicata, του Αρχαιολογικού Μουσείου και του Ιταλικού Μορφωτικού Ινστιτούτου Θεσσαλονίκης καθώς και τη στήριξη της Γενικής Διεύθυνσης Πολιτιστικής Προώθησης του Ιταλικού Υπουργείου Εξωτερικών.

Η έκθεση, που στέφθηκε ήδη με επιτυχία στην Τύνιδα και το Βουκουρέστι, χάρη και στη δυναμική συμμετοχή των υπηρεσιών μας στο εξωτερικό, παρουσιάζεται στη Θεσσαλονίκη εμπλουτισμένη με ένα τμήμα σπάνιων έργων από κεχριμπάρι που βρέθηκαν στην Μακεδονία, με την επιμέλεια του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης.

Είμαι βέβαιος πως οι ειδικοί, αλλά και το ευρύ κοινό θα διαπιστώσουν αναμφίβολα το υψηλό επίπεδο αυτής της έκθεσης, τόσο από ιστορική - αρχαιολογική άποψη – ως μαρτυρία του ρόλου της Basilicata στο σύστημα ανταλλαγών ανάμεσα στις περιοχές της κεντρικής-βόρειας Ευρώπης, τόπους κύριας εξόρυξης του κεχριμπαριού, και τη λεκάνη της Μεσογείου – όσο και από καλλιτεχνική άποψη, για την τελειότητα των ευρημάτων και την ενδόμυχη γοητεία του υλικού που χρησιμοποιήθηκε για την κατασκευή τους.

Με την ευκαιρία αυτή, θα ήθελα να ευχαριστήσω τους θεσμούς και τα πρόσωπα που συνεργάστηκαν για αυτή την έκθεση, η οποία αποτελεί, μέσα από την προσεκτική και άψογη πραγματοποίησή της, φωτεινό παράδειγμα όσων επιτυγχάνονται στον τομέα πολιτισμού με μια κοινή προσπάθεια πολλών φορέων. Στην περίπτωση μας, ο στόχος που βάλαμε και εύχομαι να το πετύχαμε, ήταν να φτιάξουμε μια ιδανική γέφυρα – στο χώρο και στο χρόνο – από Βορρά προς Νότο της ηπείρου μας και ανάμεσα στην αρχαία και τη σύγχρονη Ευρώπη.

Min. Plen. Francesco Maria Greco

*Γενικός Διευθυντής Πολιτιστικής Συνεργασίας
και Προώθησης
Υπουργείου Εξωτερικών*

It brings joy and satisfaction to present this exhibition of jewellery and amulets of Baltic amber. These precious artefacts dating between the 7th and the 4th centuries BCE were excavated at Basilicata and are displayed at Thessaloniki as a result of the excellent co-operation among the Basilicata Ephorate of Antiquities, the Archaeological Museum of Thessaloniki and the Italian Cultural Institute, as well as the support of the General Directorate of Cultural Promotion of the Italian Ministry of Foreign Affairs.

This exhibition, already successful at Tunis and Bucharest, due to the persistence of our offices abroad, is presented in Thessaloniki, enriched with rare amber artefacts found in Macedonia, with the help of the Archaeological Museum of Thessaloniki.

It is certain that specialists, as well as the general public, will discern this exhibition's high level from both an historical-archaeological view – as a testimony of Basilicata's role in the exchange networks of north-central Europe (its major region of extraction) and the Mediterranean basin – and an artistic view, based on the artefacts' fine craftsmanship and the charm of amber as a material.

I would like to thank all institutes and individuals who participated in this exhibition, which becomes, through its careful and ideal arrangement, a bright example of what can be achieved in culture through common effort. In this case, the goal set and hopefully reached was to build an ideal bridge – in space and time – from north to south and from ancient to modern Europe.

Francesco Maria Greco

*General Director of Cultural Co-operation
and Promotion
Ministry of Foreign Affairs*

Βλέποντας να εγκαινιάζεται η έκθεση «Μαγεία από κεχριμπάρι: φυλαχτά και κοσμήματα από την Μεγάλη Ελλάδα (Basilicata) και την Μακεδονία» στο εξάισο Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης, δεν μπορώ παρά να νιώσω βαθιά ικανοποίηση για την πραγματοποίηση της.

Αυτή η σπουδαία πρωτοβουλία, καρπός της στενής και γόνιμης συνεργασίας ανάμεσα στο Ιταλικό Μορφωτικό Ινστιτούτο Θεσσαλονίκης και το Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης, εντάσσεται σε μια κοινή στρατηγική των δυο φορέων, να εμβαθύνουν στις αντίστοιχες κουλτούρες μέσα από τη συνδιοργάνωση σημαντικών πολιτιστικών εκδηλώσεων.

Θεμέλιος λίθος αυτής της συνεργασίας υπήρξε η μεγάλη έκθεση του 2008 αφιερωμένη στη μορφή του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Φέτος, χάρη στην αποτελεσματική συνεργασία του ιταλικού Υπουργείου Πολιτισμού και της Εφορείας Αρχαιοτήτων της Basilicata, το κοινό θα έχει την ευκαιρία να θαυμάσει 200 ευρήματα από κεχριμπάρι προερχόμενα από ανασκαφές στην Basilicata, του όγδοου έως τέταρτου αιώνα π.Χ., μαζί με έργα από κεχριμπάρι της ίδιας περιόδου από την Μακεδονία.

Θα ήθελα να εκφράσω τις ιδιαίτερες ευχαριστίες μου στην φίλη Πολυξένη Αδάμ-Βελιένη και σε όλους τους συνεργάτες της για την επαγγελματική τους αρτιότητα, στους συνεργάτες μου για την συνεχή υποστήριξη και στον κο Marcello Tagliente που φρόντισε με άψογο τρόπο όλα τα επιστημονικά και οργανωτικά θέματα στην Ιταλία.

Maria Rosa Girace Pieralisi
Μορφωτική Ακόλουθος
Διευθύντρια του Ιταλικού Μορφωτικού
Ινστιτούτου Θεσσαλονίκης

The inauguration of the exhibition “Magic of Amber: amulets and jewellery from Magna Grecia (Basilicata) and Macedonia” at the splendid Archaeological Museum of Thessaloniki, fills me with deep satisfaction.

This momentous initiative, the fruit of close and productive co-operation between the Italian Cultural Institute and the Archaeological Museum of Thessaloniki, falls within a common strategy to strengthen the ties between the relevant cultures through co-organising essential cultural events.

The grand exhibition of 2008, dedicated to Alexander the Great was the milestone of this collaboration. This year, thanks to the decisive co-operation of the Italian Ministry of Culture and the Basilicata Ephorate of Antiquities, the public will be able to admire a significant number of amber artefacts from Basilicata, from the 8th to the 4th centuries BCE, together with contemporary artefacts from Macedonia.

I would like to express my sincere gratitude to my friend Polyxeni Adam-Veleni and her colleagues for their professional adequacy, and my colleagues for their continuing support, as well as Mr. Marcello Tagliente who thoroughly attended all scientific and organizational issues in Italy.

Maria Rosa Girace Pieralisi
Cultural Attaché
Director of the Italian Cultural Institute of
Thessaloniki

Περιδέραιο από κεχριμπάρι και χρυσό, Vaglio, τάφος 102, τέλος 6ου αι. π.Χ.
Amber and gold necklace. Vaglio, grave 102, end of 6th c. BCE

Εισαγωγή

Υπό την αιγίδα του ελληνικού Υπουργείου Πολιτισμού, με την υποστήριξη του Ιταλικού Υπουργείου Εξωτερικών και με τη σύμπραξη του Ιταλικού Μορφωτικού Ινστιτούτου Θεσσαλονίκης και του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης, η έκθεση με τίτλο «*Η Μαγεία του Κεχριμπαριού: φυλαχτά και κοσμήματα από τη Μεγάλη Ελλάδα και τη Μακεδονία*» παρουσιάζει εκατόν ογδόντα αντικείμενα, αριστουργήματα από κεχριμπαρί, τα οποία βρέθηκαν σε ανασκαφές στην περιοχή της Basilicata, σε αρχαιολογικά συμφραζόμενα που χρονολογούνται από τον 8^ο έως τον 4^ο αι. π.Χ. Στην έκθεση επίσης εκπροσωπείται η Μακεδονία με αντικείμενα από κεχριμπαρί, που βρέθηκαν σε νεκροταφεία στις Σπάθες Ολύμπου, στη Σίνδο, στην Αγία Παρασκευή και στη Θεσσαλονίκη και χρονολογούνται από τη μυκηναϊκή εποχή (12^{ος} αι. π.Χ.) έως τα ρωμαϊκά χρόνια. Η ολιγάριθμη εκπροσώπηση της Μακεδονίας στην έκθεση απηχεί την περιορισμένη παρουσία του κεχριμπαριού στα νεκροταφεία και τους οικισμούς της περιοχής.

Ανάμεσα στα κοσμήματα από κεχριμπαρί που βρέθηκαν κατά τις πρόσφατες αρχαιολογικές ανασκαφές στην Basilicata, βρίσκουμε όχι μόνο πολύτιμα περιδέραια και ζώνες, αλλήλα και μικρά γλυπτά, τα οποία λόγω των μαγικών ιδιοτήτων που αποδόθηκαν σε αυτήν την πολύτιμη απολιθωμένη ρητίνη, συνόδευαν τον νεκρό στο ταξίδι του προς τον άλλο κόσμο. Η έκθεση θεωρείται ιδιαίτερα σημαντική όχι μόνο λόγω της εξαιρετικής ποιότητας των αντικειμένων που περιλαμβάνει αλλήλα και λόγω της συνεργασίας ανάμεσα στην Ιταλία και στην Ελλάδα, η οποία αποτελεί ένα γεγονός ύψιστης σημασίας και για τις δύο χώρες.

Στόχος της έκθεσης είναι να καταφανεί η κεντρική θέση, που κατείχε κατά την αρχαιότητα η περιοχή της Basilicata στο πολύπλοκο σύστημα σχέσεων μεταξύ των πληθυσμών που είχαν εγκατασταθεί στη ηλεκάνη της Μεσογείου και στις περιοχές της κεντρικής και βόρειας Ευρώπης. Ταυτόχρονα, η έκθεση δίνει την αφορμή να παρουσιαστούν στοιχεία για την προέλευση του κεχριμπαριού αλλήλα και για τη συμμετοχή του τόσο στην αρχαία ελληνική μυθολογία όσο και στις μεταθανάτιες δοξασίες της αρχαιότητας.

Μύθοι, μυστήρια και θρύλλοι συνοδεύουν πάνω από δύο χιλιάδες χρόνια την ιστορία του κεχριμπαριού, από το οποίο φτιάχτηκαν κοσμήματα και φυλαχτά. Χωρίς υπερβολή το κεχριμπαρί ήταν ένα από τα υλικά που κατά την αρχαιότητα προσήλκυσαν ιδιαίτερα το ενδιαφέρον των ποιητών και των δημιουργών των μύθων, πιθανόν περισσότερο και από το πολύτιμότερο μέταλλο, τον χρυσό.

Introduction

Under the auspices of the Greek Ministry of Culture, with the support of the Italian Ministry of Foreign Affairs and in cooperation with the Italian Cultural Institute of Thessaloniki and the Archaeological Museum of Thessaloniki, the exhibition "*Magic of Amber: amulets and jewellery from Magna Grecia and Macedonia*" presents 180 artefacts, masterpieces in amber, excavated at Basilicata, in contexts dating from the 8th to the 4th centuries BCE. Macedonia is also represented in this exhibition through amber artefacts found in graves at mount Olympus (Spathes), Sindos, Agia Paraskevi and Thessaloniki, dating from the Mycenaean era (12th c. BCE) to the Roman times. The limited artefacts displayed from Macedonia echo the limited presence of amber at Macedonia's settlements and cemeteries.

Not only precious necklaces and belts, but also small sculptures are found amongst the amber jewellery recently excavated at Basilicata. Due to the magical qualities attributed to this precious fossil tree resin, it accompanied the deceased to their journey to the otherworld. This exhibition is considered momentous, not only due to the exceptional quality of artefacts displayed, but also for the high level of co-operation achieved among Italy and Greece; an event of major significance for both countries.

This exhibition's goal is to demonstrate Basilicata's central place at the complex network between populations of the Mediterranean basin with those of northern and central Europe in antiquity. It also provides information on the origin of amber, as well as its part in Greek mythology and the beliefs of afterlife in antiquity.

Myths, mysteries and legends accompany the history of amber for more than two thousand years. It is not an exaggeration to say that amber fascinated poets and myth-weavers of antiquity maybe even more than gold, the most precious of metals.

Since prehistoric times, amber caught people's attention through its unique transparency, its electrostatic energy by friction, its smell when burned, its light weight, but also through its warm feel unlike other gems. All the above granted amber its 'magical' attributes, both apotropaic and therapeutic. Let's not forget, after all, that the word electricity comes from electron, the greek word for amber.

Chiaromonte, τάφος 182, 6ος αι. π.Χ. | Chiaromonte, grave 182, 6th c. BCE

Εγκλείσματα (σαύρα, κάμπια, έντομο και φύλλο) σε κεχριμπάρι από το Santo Domingo (φωτ. R. Appiani, συλλογή S. Greco)

Inclusions (lizard, caterpillar, insect and leaf) in amber, from Santo Domingo (ph. R. Appiani, S. Greco collection)

Η λέξη ηλεκτρισμός προέρχεται από το ήλεκτρον, την ελληνική ονομασία του κεχριμπαριού

The word electricity comes from electron, the greek word for amber

Από τα προϊστορικά χρόνια το κεχριμπαρί κέντρισε την περιέργεια του ανθρώπου λόγω της μοναδικής διαφάνειάς του, της ηλεκτροστατικής ενέργειας που εκλύεται με την τριβή του, του ρητινώδους αρώματός του όταν καίγεται, της ελαφρότητας του αήλια και λόγω της ιδιότητάς του να είναι ζεστό στην αφή, σε αντίθεση με άλλα ορυκτά. Όλα αυτά συνέβαλαν στο να αποδοθούν στο κεχριμπαρί μαγικές ιδιότητες, αποτρεπτικές και θεραπευτικές. Ας μην ξεχνάμε ότι στην ελληνική γλώσσα η λέξη ηλεκτρισμός προέρχεται από το *ήλεκτρον*, την ελληνική ονομασία του κεχριμπαριού.

Το κεχριμπαρί: μια απολιθωμένη ρητίνη

Το κεχριμπαρί είναι μια απολιθωμένη ρητίνη που παράγεται κυρίως από διάφορα είδη κωνοφόρων και φυλλοβόλων. Τα φυτά παράγουν ρητίνη για να αμυνθούν σε επιθέσεις μυκήτων ή ως αντίδραση σε έναν τραυματισμό του φυτού. Σήμερα οι πιο σημαντικές περιοχές εξόρυξης της ρητίνης είναι η Βαλτική και η Κεντρική Αμερική, ενώ κεχριμπαρί έχει εντοπιστεί και στην Ιταλία, συγκεκριμένα στα Βόρεια Απέννινα και τη Σικελία. Το κεχριμπαρί της Βαλτικής χρονολογείται από την ανώτατη Ηώκαινη – κατώτερη Ολιγόκαινη περίοδο (περίπου 40 έως 25 εκατομμύρια χρόνια πριν από σήμερα) και είναι ρητίνη που παράγεται από το πεύκο και τον κέδρο. Το κεχριμπαρί της Κεντρικής Αμερικής, που σχηματίστηκε σχετικά πιο πρόσφατα, κατά την ανώτερη Ολιγόκαινη - Μέση Μειόκαινη περίοδο (περίπου 25 έως 10 εκατομμύρια χρόνια πριν από σήμερα), αποδίδεται σε είδη ψυχανθών, τα οποία σήμερα έχουν εξαφανιστεί. Λίγο νεότερο είναι το ιταλικό κεχριμπαρί των Βορείων Απέννινων και της Σικελίας, το οποίο χρονολογείται στη Μειόκαινη περίοδο (λιγότερο από 10 εκατομμύρια χρόνια πριν

Amber: A fossil tree resin

Amber is a fossil tree resin produced by a variety of coniferous and deciduous trees. Trees produce resin for protection against fungal attacks or as a reaction to wounds. Nowadays, the Baltic and Central America are the major regions of extraction, while amber has also been detected in Italy, specifically at the Northern Apennines and Sicily. Baltic amber dates to the Upper Eocene – Lower Oligocene period (approx. 40 to 25 million years ago), deriving from pine and cedar trees. Central American amber formed more recently, during the Upper Oligocene – Middle Miocene period (approx. 25 to 10 million years ago) originating from a now-lost plant species. The slightly younger Italian amber of North Apennines and Sicily dates to the Miocene period (less than 10 million years ago).

The oldest amber's main characteristic is the absence of floral (leaves, blossoms) or animal inclusions (butterflies, ants, spiders and rarely scorpions, frogs and lizards). Not all natural resins can convert into amber though. Only specific environmental conditions allow the formation and fossilization of resin to the final product, particularly immediate deposition, chemical contents and temperature, as is the case with every fossilization process of organic materials.

Semi-fossilised resin that has not yet been formed into amber is known as copal (from copalli, the Aztec word for resin). Amber is extracted mostly from mines, although, until the middle of the 19th century, it was also collected from and coasts following winter storms, which dug out large quantities of amber from the bottom of the sea, thus being also known as the

*Οι θέσεις με τα σημαντικότερα κοιτάσματα κεχριμπαριού της Βαλτικής
Sites with major amber deposits in Baltic*

από σήμερα). Το χαρακτηριστικό του παλαιότερου κεχριμπαριού είναι ότι δεν έχει φυτικά (φύλλα, άνθη) ή ζωικά (πεταλούδες, μυρμήγκια, αράχνες και περιστασιακά σκορπιόι, βατράχια και σαύρες) εγκλείσματα. Το γεγονός ότι το κεχριμπαρί είναι μια φυσική ρητίνη, δε σημαίνει ότι όλες οι φυτικές ρητίνες μπορούν να μετατραπούν σε κεχριμπαρί. Μόνο ειδικές περιβαλλοντικές συνθήκες, όπως συμβαίνει σε κάθε διαδικασία απολίθωσης οργανικών υπολειμμάτων, δηλαδή η ταχεία ταφή, τα χημικά συστατικά, και η θερμοκρασία ευνοούν τη μετατροπή και τη σκλήρυνση της ρητίνης μέχρι το τελικό προϊόν. Οι πιο πρόσφατες ρητίνες που δεν έχουν ακόμη υποστεί όλη τη διαδικασία μετατροπής τους σε κεχριμπαρί ονο-

‘rock of the sea’. Amber occurs in a wide range of colours, from white and yellow to reddish brown and blue.

μάζονται *κοπάη* (από τη λέξη *coralli*, που χρησιμοποιούσαν οι Αζτέκοι για τη ρητίνη). Το κεκριμπάρι προέρχεται κυρίως από ορυχεία, ενώ μέχρι τα μέσα του δέκατου ένατου αιώνα συλλεγόταν και στις ακτές, μετά τις καταιγίδες του χειμώνα, οι οποίες αποκολλούσαν μεγάλες ποσότητες κεκριμπαριού από τα βάθη της θάλασσας. Σε αυτό το γεγονός οφείλεται και η ονομασία του «πέτρα της θάλασσας». Το κεκριμπάρι μπορεί να έχει δεκάδες διαφορετικά χρώματα, τα οποία κυμαίνονται από άσπρο και κίτρινο μέχρι καφεκόκκινο και μπλε.

Οι ελληνικοί μύθοι και το κεκριμπάρι

Σύμφωνα με την αρχαία ελληνική παράδοση, το ακατέργαστο κεκριμπάρι προερχόταν από την Εσπερία, τη μακρινή και θρυλική Δύση, ίσως επειδή έφτανε στην Ελλάδα από την Ιταλία, και συ-

Amber and Greek mythology

According to ancient Greek tradition, amber came from Hesperia, the distant and legendary West, probably because it reached Greece via the Adriatic sea. Most associated with amber is the myth of Phaeton. Ovid in his *Metamorphoses* (I, 750 II-405) tells the tale of Phaeton who crossed the skies driving the chariot of his father, Helios (the Sun). Unable to steer the fiery chariot, Zeus was forced to strike him with a thunderbolt to prevent setting the world on fire. Phaeton plunged into Eridanos river (modern-day Po River). His three sisters, the Heliades, struck with grief were gradually transformed into trees. Their tears poured down their trunks and petrified by the sun, they turned into amber. "De Mirabilibus Auscultationibus (On Marvelous Things Heard), a work falsely attrib-

CYGNUS CHANGÉ EN CIGNE, & LES SŒURS DE PHAÉTON EN PEUPLIERS.
Cygnus transformed to a Swan, and Phaëton's Sisters into Poplars.

Cygnus in een Swan, en de Susters van Phaëton in Populier-boomen veranderd.

Ο μύθος του Φαέθωνα και των αδερφών του Ηλιάδων (Antoine de la Bâre de Beaumarchais, Ναός των Μουσών, 1742)
The myth of Phaeton and his sisters, the Heliades (Antoine de la Bâre de Beaumarchais, Temple of Muses, 1742)

γκεκριμένα μέσω της Αδριατικής Θάλασσας. Ο πιο γνωστός μύθος που σχετίζεται με την προέλευση του κεκριμπαριού είναι αυτός του Φαέθωνα. Στις *Μεταμορφώσεις* (I, 750 II-405), ο Οβιδιος μας διηγείται ότι ο ήρωας, ενώ διέσχισε τον ουρανό οδηγώντας το άρμα του πατέρα του, Ήλιου, κατακεραυνώθηκε από τον Δία, γιατί υπήρχε κίνδυνος να κάψει τη γη πλησιάζοντας πολύ

uted to Aristotle, offers another version of the myth: here, the thunder-struck Phaeton fell into a swamp near the Eridanos Delta. Willow trees in the region were a source of amber in antiquity, which was collected by locals to be traded in Greece. From a lost tragedy of Sophocles, known to us via Pliny (*Naturalis Historia* XXVII,

κοντά της. Ο Φαέθων άρχισε να πέφτει προς τη γη σαν διάττων αστήρ με τα μακριά μαλλιά του να φλέγονται. Το σώμα του έπεσε στον Ηριδανό ποταμό, τον σημερινό Πάδο. Οι τρεις αδελφές του, οι Ηλιάδες, κλαίγοντας απαρηγόρητα, σιγά-σιγά μεταμορφώθηκαν σε δέντρα. Τα δάκρυά τους κυλώντας στους κορμούς τους στερεοποιήθηκαν από τον ήλιο και έγιναν κεχριμπάρι. Μια παραλληλαγή του μύθου συναντούμε στο έργο *Θαυμαστές Αφηγήσεις*, το οποίο λανθασμένα αποδίδεται στον Αριστοτέλη: εδώ λέγεται ότι ο Φαέθων, χτυπημένος από τον κεραυνό, έπεσε σε ένα βάλτο κοντά στις Ηλεκτρίδες νήσους στις εκβολές του Ηριδανού. Στον περιβάλλοντα χώρο υπήρχαν πολλές λεύκες από τις οποίες έβγαινε το *ήλεκτρο*, που είχε τη μορφή ρητίνης αλλά γινόταν σκληρό σαν βράχος και συλλεγόταν από τους κατοίκους της περιοχής για να μεταφερθεί

40), yet another tradition survives. Following the death of the Greek hero Meleagros in distant India, his sisters were transformed into birds by Artemis and cried amber tears.

The discovery of amber's sources

Near the end of the 4th century BCE, the Greek geographer Pytheas of Massilia was the first to detect the sources of amber while on a journey across the North Sea. A few centuries later, at the Age of Augustus (27 BCE – 14 CE), when the Romans reached the North Sea, more specifically the estuary of river Elbe, they confirmed amber's northern origins, which was collected along the shores of the Baltic and Jutland. Pliny himself also argued that amber "derives from

Περίαντο από κεχριμπάρι σε σχήμα γυναικείας κεφαλής, Banzi, τάφος 164, 5ος αι. π.Χ.
Amber pendant depicting a female head, Banzi, grave 164, 5th c. BCE

στην Ελλάδα. Σύμφωνα με μια άλλη παράδοση που πηγάζει από χαμένη τραγωδία του Σοφοκλή, η οποία μας είναι γνωστή από τον Πλίνιο (*Φυσική Ιστορία* XXVII, 40), μετά το θάνατο του Έλληνα ήρωα Μελέαγρου στη μακρινή Ινδία, οι αδελφές του μεταμορφώθηκαν σε πτηνά από την Άρτεμη, κλαίγοντας με κεχριμπαρένια δάκρυα.

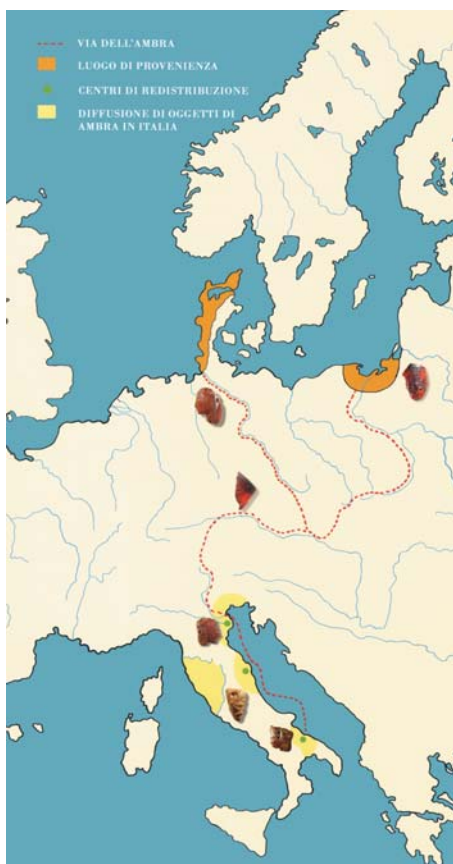
Η ανακάλυψη της προέλευσης του κεχριμπαριού

Γύρω στα τέλη του 4ου αιώνα π.Χ. ο Έλληνας γεωγράφος Πυθέας ο Μασσαλιώτης κατά τη διάρκεια ενός ταξιδιού του στη Βόρεια Θάλασσα ήταν ο πρώτος που εξακρίβωσε την προέλευση του κεχριμπαριού. Αρκετούς αιώνες αργότερα, κατά την περίοδο της αυτοκρατορίας του Αυγούστου (27 π.Χ. – 14 μ.Χ.), οι Ρωμαίοι φτάνοντας στη Βόρεια Θάλασσα και συγκεκριμένα στις εκβολές του Έλβα, επιβεβαίωσαν τη βόρεια προέλευση του κεχριμπαριού, το οποίο συλλεγόταν κατά μήκος των ακτών της Βαλτικής Θάλασσας και τη χερσόνησο της Γιουτλάνδης. Αλλήλωσε και ο Πλίνιος υποστήριξε ότι το κεχριμπαρί έλκει την προέλευσή του «*από τα νησιά του ωκεανού, από τη ρητίνη που απορρέει από ένα είδος πεύκου και στερεοποιείται λόγω του παγετού ή από τη θάλασσα, όταν τα κύματα το τραβούν από τα νησιά*». Αυτή η άποψη του Πλίνιου στηρίζεται είτε στο άρωμα του πεύκου, που εκλύει το κεχριμπαρί κατά την τριβή του είτε στο γεγονός ότι το κεχριμπαρί καίγεται με τον ίδιο τρόπο και με τις αναθυμιάσεις ενός ρητινώδους πυρσού. Σήμερα πιστεύεται ότι κατά την αρχαιότητα οι κύριες πηγές κεχριμπαριού βρίσκονταν στις ακτές της Βαλτικής Θάλασσας.

Οι αρχαίοι δρόμοι του κεχριμπαριού

Τα «*ίχνη του κεχριμπαριού*» είναι μια σύγχρονη σύλληψη που χρησιμοποιείται για να περιγράψει μια διαδρομή που ξεκίνησε από την περιοχή της Βαλτικής, μεταφέροντας αυτήν την πολύτιμη ρητίνη ακατέργαστη μέχρι την Ιταλία και την Ελλάδα, όπου την επεξεργάστηκαν για την κατασκευή κοσμημάτων. Ήδη κατά το 16^ο αιώνα π.Χ. οι Βασίλεις των Μυκηνών εισήγαγαν σημαντικές ποσότητες κεχριμπαριού: σε έναν βασιλικό τάφο ο Σλήμαν ανακάλυψε τμήματα κεχριμπαρένιου περιδεραιού με κοντινά παράλληλα σε αντικείμενα που κατασκευάζονταν στην Αγγλία, στη νότια Γερμανία και στην περιοχή της Αιθιοπίας. Μεταξύ του 12^{ου} και του 8^{ου} αι. π.Χ., κεχριμπαρένια κοσμήματα με αρκετές ομοιότητες μεταξύ τους εμφανίζονται στις μεσογειακές ακτές που κατοικούνταν από Φοίνικες και Έλληνες καθώς και στην ηπειρωτική Ιταλία. Ο Όμηρος (*Οδύσεια*, XV, XVIII

the islands of the ocean, from the resin of pines and is petrified by air or sea when the waves draw it from the islands". Pliny based his argument on amber's scent that resembles pine and the fact that amber burns similarly and with the odours of resin. It is believed nowadays that the main sources of amber in antiquity are to be found at the coast of the Baltic sea.

Οι αρχαίοι δρόμοι του κεχριμπαριού
The ancient routes of amber

The roads of amber

The «*trail of amber*» is a modern conception used to describe the route that, starting from the Baltic, would carry this precious resin unrefined to Italy and Greece, where it would be crafted into jewellery. The rulers of Mycenae, already since the 16th century BCE, would import amber in considerable quantities: Within a royal grave, Schliemann found traces of an amber necklace in close parallels with artefacts manufactured in England, northern Germany and Alsacia. Between the 12th and the 8th centuries

*Αναπαράσταση γυναικείας κόσμησης από κεκριμπάρι, χρυσό και ασήμι, Vaglio 6ος αι. π.Χ.
Representation of women's adornment with amber, gold and silver, Vaglio, 6th c. BCE*

και 459, 295-6) αναφέρει κεκριμπάρνια και χρυσά κοσμήματα, τα οποία οι Φοίνικες πουλούσαν στα ανακτορικά κέντρα του Αιγαίου. Μεταξύ του 6ου και του 5ου αι. π.Χ., το κεκριμπάρι έφθανε στην Ιταλία μέσω ενός πολύπλοκου συστήματος ανταλλαγής, που περιλάμβανε τους πληθυσμούς των ακτών της Βαλτικής, τους Ιλαούς της Κεντρικής Ευρώπης και τις ετρουσκικές πόλεις της πεδιάδας του Πάδου.

BCE, amber jewellery of similar features is found in the parts of the Mediterranean coast inhabited by Phoenicians and Greeks, as well as in mainland Italy. Homer (Odyssey, XV, XVIII and 459, 295-6) mentions amber and gold jewellery being sold by Phoenicians to the aegean palatial centers. Between the 6th and 5th centuries BCE, amber would reach Italy via a complex exchange system, which included the populations

*Διάδημα από κεχριμπάρι, οστό, ελεφαντόδοντο, υαλόμαζα και σκαραβαίους, Alianello, τάφος 315, 7ος αι. π.Χ.
Diadem of amber, bone, ivory, glass and scarabs, Alianello, grave 315, 7th c. BCE*

Μια πέτρα μαγική και θεραπευτική

Για αιώνες το κεχριμπάρι χρησιμοποιήθηκε ως φυλαχτό ή ως φυσικό θεραπευτικό μέσο κατά των κάθε είδους ασθενειών. Ήδη κατά τον 1ο αι. μ.Χ., ο Πλίνιος λέει ότι «οι γυναίκες που ζουν στο τμήμα της Γαλιτίας βόρεια του ποταμού Πάδου (περιοχή Λομβαρδίας) φορούν περιδέραια από κεχριμπάρι για καλλωπισμό, αλλά και για θεραπευτικούς σκοπούς, γιατί πιστεύεται ότι προλαμβάνει παθήσεις του λαιμού και των αμυγδαλών». Η θεραπευτική χρήση του αναφέρεται στα ρωμαϊκά χρόνια από γιατρούς της αρχαιότητας, όπως ο Κέλσος (1ος αι. μ.Χ.) και ο Γαληνός (2ος αι. μ.Χ.) και συνεχίζεται κατά τη διάρκεια του Μεσαίωνα μέχρι τη σύγχρονη εποχή, όπως προκύπτει από διάφορα βιβλία φαρμακευτικών ευρωπαϊκών συνταγών, σύμφωνα με τα οποία το κεχριμπάρι, όταν καίγεται σαν θυμίαμα, συστήνεται για τις παθήσεις των ματιών ή του λαιμού. Επίσης χορηγούνταν σε μορφή σκόνης αλεσμένης με κρασί ή ηλικέρ για να ευνοήσει τις φυσικές ανάγκες και για να θεραπεύσει τους νοκοκεφάλους, την επιληψία, τον ίλιγγο, τους πόνους της καρδιάς και του στομάχου. Μόνο το 1876 στο πλαίσιο εργαστηριακών δοκιμών του Πανεπιστημίου του Freiburg τέθηκαν οι πρώτες αμφιβολίες για τις θεραπευτικές ιδιότητες του κεχριμπαραριού. Σήμερα το κεχριμπάρι εξακολουθεί να χρησιμοποιείται στην ομοιοπαθητική ιατρική, καθώς και στη βιομηχανία καλλυντικών.

Το κεχριμπάρι στην Ελλάδα και την Ιταλία

Οι Έλληνες χρησιμοποιούσαν το κεχριμπάρι για την κατασκευή φυλαχτών και κοσμημάτων, τα οποία αρχικά εμπνεύστηκαν από την τέχνη των Φοινίκων. Τυχερά κοσμήματα, τυχερά-φυλακτά με τη μορφή πιθήκων και λιονταριών βρέθηκαν

of the Baltic coast, the peoples of Central Europe and the Etruscan cities of the Po valley.

A magical and therapeutic gem

For centuries on end, amber was used as an amulet or a natural medicine against many illnesses. Pliny, in the 1st c. BCE, states that “women living at the part of Gaul north of the river Po (Lombardy) wear amber necklaces for beauty as well as for therapeutic purposes as it prevents affections of the throat and tonsils”. Its therapeutic use in Roman times is also mentioned by ancient doctors, such as Celsus (1st c. BCE) and Galen (2nd c. BCE) and continues throughout the Middle Ages until recent times. This is evident in various European pharmaceutical books, which prescribe amber against affections of the eyes and throat, when used as incense. It was also grinded and mixed with wine or liquor to ease bodily functions and cure headaches, epilepsy, vertigo, chest pain and stomach-ache. Only laboratory tests conducted in 1876 by the University of Freiburg, set doubts on amber’s pharmaceutical properties. Today amber is still used in homeopathy, as well as in cosmetics.

Amber in Greece and Italy

The Greeks manufactured amber amulets and jewellery, initially influenced by Phoenician art. Charms and amulets in the form of monkeys and lions were discovered in the sanctuaries of Ephesus and Sparta. In Italy, the main amber engravers were either Etruscan or Greek. During

*Περιδέραιο από κεχριμπαρένιες χάντρες διαφόρων σχημάτων, Alianello, τάφος 316, τέλος 7ου αι. π.Χ.
Amber necklace with beads of various shapes, Alianello, grave 316, end of 7th c. BCE*

σε ιερά της Εφέσου και της Σπάρτης. Στην Ιταλία, οι βασικοί χαρακτες κεχριμπαριού ήταν οι Ετρούσκοι και οι Έλληνες. Κατά τη διάρκεια του 8ου αι. π.Χ., οι Έλληνες τεχνίτες κατασκεύαζαν από κεχριμπαρί και ελεφαντόδοντο, αξιακά αντικείμενα για την άρχουσα τάξη, όπως λαβές για ξίφη, ανάγλυφα που αναπαριστούσαν κεφάλια λιονταριών από ελεφαντόδοντο με κεχριμπαρένια μάτια και μουσικά όργανα. Στις αρχές του 6ου αι. π.Χ., χαρακτες που πιθανότατα κατάγονταν από τον Τάραντα, παρήγαγαν για την ετρουσκική αριστοκρατία και ίσως και για την κεντρική Ευρώπη πολυτελή έπιπλα, όπως κρεβάτια για κηδείες κα-

the course of the 8th c. BCE, Greek artists manufactured prestige items of amber for the upper class, such as engraved sword handles, lion busts of ivory with amber eyes, as well as musical instruments. At the start of the 6th c. BCE, craftsmen, possibly from Taras, manufactured luxurious furniture, such as burial couches covered with amber and ivory for the Etruscan aristocracy and possibly for central Europe. The blooming of amber art during the second half of the 6th c. BCE in Italy is associated with the arrival of specialised engravers, sculptors and jewellers

*Περίαντο από κεχριμπάρι σε σχήμα γυναικείας κεφαλής, Banzi, τάφος 419, 5ος αι. π.Χ.
Amber pendant depicting a female head, Banzi, grave 419, 5th c. BCE*

λιμμένα με ανάγλυφες πλάκες από κεχριμπάρι και ελεφαντόδοντο. Στην Ιταλία, η άνθηση της τέχνης του κεχριμπαριού κατά το δεύτερο μισό του βου αι. π.Χ., συνδέεται με την άφιξη εξειδικευμένων χαρακτών, γλυπτών και κοσμηματοτεχνών από τις ελληνικές πόλεις της Μικράς Ασίας, οι οποίες αυτή την περίοδο δέχονταν εισβολές από τους Λυδούς και τους Πέρσες.

Το κεχριμπάρι στη Basilicata

Στην περιοχή της Basilicata της νότιας Ιταλίας η εξάπλωση των κοσμημάτων από κεχριμπάρι ξεκίνησε ήδη από τη δεύτερη χιλιετία π.Χ. και για

from the Greek cities of Asia Minor, which were, at the time, invaded by Lydians and Persians.

The amber of Basilicata

The spread of amber jewellery at the region of Basilicata in south Italy had started already in the second millennium BCE and amber became one of the main and perhaps the most characteristic material of the region's artwork production for almost a thousand years. Amber's greatest era is between the 7th and the 4th centuries BCE when this region and especially Oenotria

13a. Χάρτης της Ιταλίας με δήλωση της περιοχής της Basilicata

13a. Map of Italy showing the region of Basilicata

13b. Οι θέσεις από τις οποίες προέρχονται τα αντικείμενα της έκθεσης

13b. Sites with artefacts included in this exhibition

περίπου μια χιλιετία, το κεχριμπάρι αποτέλεσε στην Basilicata ένα από τα κύρια και ίσως το πιο χαρακτηριστικό υλικό κατασκευής τεχνουργημάτων. Η κορυφαία στιγμή του κεχριμπαριού για τους αυτόχθονες πληθυσμούς της περιοχής, τοποθετείται χρονολογικά μεταξύ 7^{ου} και 4^{ου} αι. π.Χ., όταν αυτά τα εδάφη και ιδίως η Οινωτρία, εντάσσονταν σε ένα σύνθετο σύστημα σχέσεων, στο οποίο συμπεριλαμβάνονταν η ανατολική Μεσόγειος, οι ακτές της Ιταλίας και η βορειοκεντρική Ευρώπη. Οι γυναίκες της Οινωτρίας, ιδίως των ανώτερων κοινωνικών τάξεων, αλλά και οι γυναίκες της Δαυνίας (περιοχή Μέλφι), θάβονταν με πολυτελή κοσμήματα, τα οποία ήταν διακοσμημένα όχι μόνο με κεχριμπάρι αλλά και ασήμι, χαλκό, σίδηρο και γυαλί. Επίσης υπάρχουν ορισμένα θαυμάσια παραδείγματα μικρών γλυπτών από κεχριμπάρι, που είχαν φτιαχτεί από καλλιτέχνες προερχόμενους από τις ελληνικές παράκτιες πόλεις (Μεταπόντιο, Τάραντας, Σύβαρις) και από ετρούσκικες πόλεις της Καμπανίας (Capua, Pontecagnano) και, ίσως, από την Canosa σημαντικό κέντρο των ακτών της Δαυνίας. Είναι ενδιαφέρον το γεγονός ότι σε ορισμένες περιπτώσεις μπορούν να αναγνωριστούν "χέρια" καλλιτεχνών, που δραστηριοποιήθηκαν στην περιοχή κατασκευάζοντας τεχνουργήματα από κεχριμπάρι προορισμένα για διάφορες νεκροπόλεις της περιοχής.

Οι Γυναίκες της Οινωτρίας και το κεχριμπάρι

Στις νεκροπόλεις της Οινωτρίας βρέθηκε σημαντικός αριθμός κοσμημάτων από κεχριμπάρι σε τάφους που χρονολογούνται κυρίως στον 7^ο και 6^ο αι. π.Χ. Τα μεγάλα σκουληράκια με νήματα χαλκού και τα περιδέραια με πολλαπλές σειρές, τα οποία συχνά καλύπτουν ολόκληρο το θώρακα αποτελούν αντικείμενα γοήτρου, που σχετίζονται με την επιθυμία επίδειξης πλούτου και κοινωνικής θέσης. Ξεχωρίζει ένα περιδέραιο με πολλαπλές σειρές και με κεντρικό κρεμαστό κόσμημα σε σχήμα γυναικείας υποδαιδαλικής κεφαλής, που χρονολογείται από τις αρχές του 6^{ου} αι. π.Χ. και βρέθηκε στο Chiaromonte (τάφος 96). Στην ίδια νεκρόπολη ένας πολυτελής τάφος (αρ. 325) του πρώτου μισού του 7^{ου} αι. π.Χ. έδωσε πολύτιμα κεχριμπαρένια κοσμήματα, συμπεριλαμβαν-

enters a complex system of contacts that included the eastern Mediterranean, the coasts of Italy and north-central Europe. Women at Oenotria, especially the upper social strata, as well as women at Melfi were buried with jewellery decorated not only with amber but also silver, gold, iron and glass. Furthermore, exceptional miniature art made of amber, created by artists of the coastal Greek (Metapontium, Taras, Syvaris) and Etruscan cities of Campania (Capua, Pontecagnano) and possibly of Canosa, an important centre at the coast of Daunia. Interestingly, the 'hands' of individual artists that were active at the region can often be distinguished, creating masterpieces in amber for funerary purposes.

Amber and the women of Oenotria

A significant amount of amber jewellery was found at the cemeteries of Oenotria, dating mostly to the 7th and 6th centuries BCE. Large earrings with bronze strings and multiple-strand necklaces that often cover the entire chest were prestige items manifesting wealth and social ranking. To name a few examples: a multiple-strand necklace with a central pendant in the shape of a female head dated to the start of the

Αποψη της νεκρόπολης του Alianello, 7ος – 5ος αι. π.Χ.

View of the necropolis at Alianello, 7th – 5th c. BCE

Αναπαράσταση της ενδυμασίας και τηςκόσμησης μιας γυναίκας από την Οινωτρία, Chiaromonte, 7ος αι. π.Χ.
Representation of female dress and decoration from Oenotria, Chiaromonte, 7th c. BCE

νομένων ενός μεγάλου θωρακικού περιδεραίου και μιας σύνθετης ζώνης από χάντρες ποικίλων σχημάτων. Από τη νεκρόπολη στη θέση Latronico (τάφος 83) προέρχεται μια ζώνη από κεκριμπάρι με γλυπτά θέματα σε σχήμα πάπιας. Σε άλλες περιπτώσεις οι ζώνες είναι σχηματισμένες με γραμμές από μικροσκοπικά κεκριμπάρνια κύματα εναλλασσόμενα με γυάλινες χάντρες. Στα κοσμήματα των νεκροπόλεων της Οινωτρίδας εκτός από το κεκριμπάρι χρησιμοποιείται επίσης γυαλί, χαλκός, όστρεα και οστά. Η παράδοση των κεκριμπάρνιων κοσμημάτων στην περιοχή της Basilicata διατηρείται και κατά τη διάρκεια του 5^{ου} και του 4^{ου} αι. π.Χ. αλλά τα κοσμήματα είναι πλέον πιο απλά, με χαρακτηριστικότερα τα περιδέραια με κρεμαστά στοιχεία σε σχήμα τσαμπιού σταφυλιών ή γυναικείας κεφαλής.

Το κεκριμπάρι και η απαγωγή της ψυχής

Στους ντόπιους πληθυσμούς της προ-ρωμαϊκής Ιταλίας οι μαγικές και προφυλακτικές ιδιότητες του κεκριμπαριού τονίζονται από τα εγχάρκτα θέματα που απεικονίζονται στα κοσμήματα. Ένα από τα αγαπημένα μοτίβα στα ολόγλυφα κοσμήματα ελληνικής ή ετρουσκικής παραγωγής από τον 6^ο ως τον 4^ο αι. π.Χ. είναι αυτό των φτερωτών γυναικών: άρπυιες, σφίγγες, σειρήνες και φτερωτές νύμφες αποτελούν παραλληλαγές του ίδιου θέματος με διαφορετικές εικονογραφικές διατυπώσεις, οι οποίες έδιναν στο κόσμημα τον χαρακτήρα φυλαχτού πλούσιου σε μυθολογικούς συμβολισμούς. Το γεγονός ότι το ίδιο εικονο-

6th c. BCE was found at Chiaromonte (grave 96). A rich burial at the same cemetery (grave 325) dating to the first half of the 7th c. BCE, revealed many rich amber artefacts, including a large chest necklace and an elaborate belt. An amber belt found at Latronico cemetery (grave 83) included engraved duck-shaped patterns. In other instances, belts were created with lines of amber beads intertwined with glass. Apart from amber, glass, bronze, shell and bone was also used in jewellery of the Oenotrian cemeteries. The tradition of amber jewellery at Basilicata persisted in the 5th and 4th centuries BCE but artefacts became simpler with wavy or grape-shaped or head-shaped types as most typical of the period.

Amber and the abduction of the soul

The pre-Roman populations of Italy emphasized amber's magical and protective abilities through engravings on jewellery. Winged female figures were one of the most favourite patterns on sculpted ornaments of Greek-Etruscan origin: Harpies, sphinxes, sirens and winged nymphs are all versions of the same motif that lent the ornament rich mythological symbolisms and connotations. The fact that the same iconographic theme can also be found in other funerary artefacts (depictions on pottery and grave sculptures) indicates that these patterns represented, in the imagination of the people of ancient Italy, the

Περίαντο από κεκριμπάρι με μορφή σφίγγας, Vaglio, τάφος 102, τέλος 6ου αι. π.Χ.
Amber pendant depicting a sphinx, Vaglio, grave 102, end of 6th c. BCE

*Περίπλοκο από κεχριμπάρι με γυναικεία φτερωτή μορφή, Melfi, τάφος 43, 5ος αι. π.Χ.
Amber pendant depicting winged female form, Melfi, grave 43, 5th c. BCE*

γραφικό θέμα βρίσκεται και σε άλλα αντικείμενα με ταφικό χαρακτήρα (παραστάσεις αγγείων και επιτύμβια γλυπτά) οδηγεί στη σκέψη ότι ήταν μοτίβα προορισμένα να αναπαριστούν στη φαντασία των ανθρώπων της αρχαίας Ιταλίας την αρπαγή της ψυχής και το ταξίδι των θνητών στον άλλο κόσμο. Το κεχριμπάρι με τη διαφάνειά του μοιάζει να θέλει να αιχμαλωτίσει το φως που συνοδεύει τον άνθρωπο στον ζοφερό κόσμο του Άδη.

Το κεχριμπάρι στη Μακεδονία

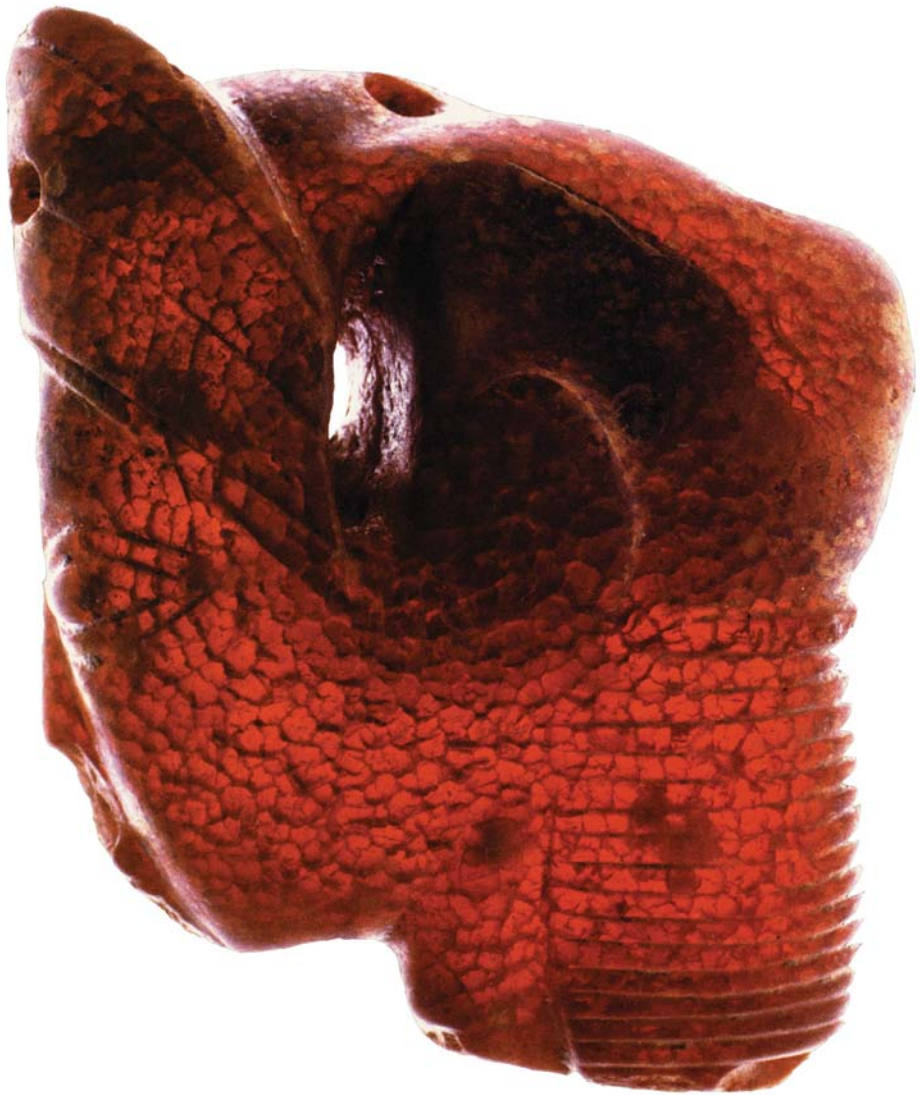
Τα πρωιμότερα κοσμήματα από κεχριμπάρι στη γεωγραφική περιοχή της Μακεδονίας προέρχονται από μυκηναϊκούς τάφους του Ολύμπου (12^{ος} αι. π.Χ.). Κατά την Εποχή του Σιδήρου (10^{ος} – 8^{ος} αι. π.Χ.) απαντούν κοσμήματα σε νεκροταφεία της Κεντρικής Μακεδονίας, όπως η Αγροσυκιά Γιαννιτσών, το Γυναικόκαστρο και η Αξιούπολη Κιλκίς. Στα αρχαϊκά χρόνια (6^{ος} αι. π.Χ.), το κεχριμπάρι εξακολουθεί να αποτελεί πολυτελές υλικό κατασκευής κοσμημάτων, τα οποία απαντούν σε αρκετά νεκροταφεία όπως των Αιγών, του Αρχοντικού, της Βέροιας, των Ασωμάτων Βερμίου, της Αγίας Παρασκευής και της Σίνδου. Συνήθως πρόκειται για απλές χάντρες περιδερσίων, οι οποίες σε ορισμένες περιπτώσεις συνδυάζονται

abduction of the soul and the mortals' journey to the otherworld. The transparency of amber captures the light that accompanies the deceased to their journey towards the dark realm of Hades.

Amber in Macedonia

The earliest amber artefacts in Macedonia were found on graves on Mount Olympus of the Mycenaean era (12th c. BCE). In the Iron Age (10th – 8th c. BCE), amber jewellery is attested in cemeteries of Central Macedonia, such as Agrosykia Giannitson, Gynaikokastro and Axioupoli Kilkis. In the Archaic era, amber persists as a prestigious material for jewellery manufacture found in several Macedonian cemeteries, such as Aigai (Vergina), Archontiko, Beroia, Asomata, Agia Paraskevi and Sindos. They mostly consist of necklace beads, sometimes associated with glass, while less common are bronze earrings with amber beads or amber inlays on furniture.

Amber use in Macedonia, as well as in southern Greece, becomes rarer in Classical times and stops in the 4th century BCE. The reasons for this

με χάντρες από υαλίωμαζα. Σπανιότερα είναι τα ενώτια που σχηματίζονται από χάλκινο σύρμα και κεχριμπαρένιες χάντρες, καθώς και τα παραδείγματα ενθεμάτων επίπηλων.

Στα κλασικά χρόνια η χρήση του κεχριμπαριού στη Μακεδονία, όπως και στην υπόλοιπη Ελλάδα γίνεται ιδιαίτερα σπάνια και τον 4^ο αι. π.Χ. σταματάει. Δε γνωρίζουμε για ποιον λόγο συνέβη αυτό. Είναι πιθανόν το φαινόμενο να σχετίζεται με δυσκολίες προμήθειας του υλικού μέσω των γνωστών αρχαίων δρόμων του κεχριμπαριού.

Αρχαιομετρικές αναλύσεις που πραγματοποιήθηκαν στο Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης σε αντικείμενα αρχαϊκής εποχής, έδειξαν ότι ήταν κατασκευασμένα από κεχριμπαρί της Βαλτικής. Έτσι επιβεβαιώνεται η μαρτυρία του Πλίνιου του Πρεσβύτερου για το «ταξίδι» του κεχριμπαριού από τη Βαλτική στην Ελλάδα μέσω του Ηριδανού (σημερινός Πάδος) και της Αδριατικής.

Περίαντο από κεχριμπαρί σε σχήμα γυναικείας κεφαλής με διάδημα, Λατρονικό, τάφος 90, 5ος αι. π.Χ.

Amber pendant depicting a female head with a diadem, Latronico, grave 90, 5th c. BCE

remain unknown, but it might be associated with difficulties in obtaining amber through the known trade routes.

Archaeometric analyses at the Archaeological Museum of Thessaloniki on Archaic artefacts, proved their Baltic origin. This confirms Pliny's statement of amber's 'trail' from the Baltic to Greece via the Eridanos valley (modern-day Po) and the Adriatic Sea.

Περιδέραιο από κεχριμπάρι. Αποτελείται από δύο περίαπτα σε σχήμα βουκρανίου, έντεκα τριφυλλόσχημες χάντρες, τρεις δακτυλιόσχημες και μία κυλινδρική, Σίνδος Θεσσαλονίκης, τάφος 20, τέλη 6ου αι. π.Χ.

Amber necklace consisting of two pendants, eleven trefoil, three spiral and a cylindrical bead, Sindos, Thessaloniki, grave 20, end of 6th c. BCE

Θεσσαλονίκη 2009

Επιμέλεια εντύπου

Ευαγγελία Στεφανή, αρχαιολόγος

Thessaloniki 2009

Text overview

Evaggelia Stefani, archaeologist

© Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
Soprintendenza per i Beni
Archeologici della Basilicata

Εκτύπωση

 UNIVERSITY STUDIO PRESS

Αρμενοπούλου 32 - 546 35 Θεσσαλονίκη
Τηλ. (2310) 208731, 209837 - Fax (2310) 216647
Ιστοσελίδα: www.universitystudiopress.gr

Printed by

 UNIVERSITY STUDIO PRESS

Armenopoulou 32 - 546 35 Thessaloniki
Tel. +302310 208 731, 209 837 - Fax +302310 216 647
Website: www.universitystudiopress.gr

Σχεδίαση εντύπου

Ελένη Δημητρακοπούλου

Layout

Eleni Dimitrakopoulou

